

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.5.40>

ЛУГОВИЙ В.О.

**КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ
ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ****FORENSIC ANALYSIS OF TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIMINAL GROUPS
AS AN ELEMENT OF FORENSIC CHARACTERISTICS**

Метою статті є здійснення криміналістичного аналізу транснаціональних організованих злочинних угруповань як елементу криміналістичної характеристики. Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування злочинів, вчинюваних транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. На основі вітчизняної та зарубіжної наукової літератури проведено криміналістичний аналіз транснаціональних організованих злочинних угруповань як елементу криміналістичної характеристики. Автор констатував, що організовані групи та злочинні організації як елемент криміналістичної характеристики є важливою складовою для ефективного розслідування окремих складів протиправних діянь. Це пояснюється тим, що вивчення певних особливостей їх ієрархічної побудови, а також мотивів й інших різноманітних аспектів злочинної діяльності, надасть можливість працівникам правоохоронних органів ефективно здійснювати окремі процесуальні дії та розшукові заходи. Вказано, що у випадках, якщо працівники правоохоронних органів не виявляють окремі факти злочинної діяльності, то регіональні організовані групи перетворюються на загальнодержавні, а в подальшому – і на транснаціональні. Зауважено, що з огляду на системний аналіз транснаціональних організованих злочинних угруповань слід вказати, що вони постійно удосконалюються та пронизують низку етапів, серед яких необхідно виокремити такі як утворення та розвиток. На основі аналізу судово-слідчої практики та наведених позицій науковців визначено наступну типову структуру транснаціональних організованих злочинних угруповань: лідер (організатор) транснаціонального організованого злочинного угруповання; безпосередні виконавці (особи, які безпосередньо здійснюють злочинну діяльність); охоронці (особи, які виконують завдання по охороні та силовій діяльності); консультанти; бухгалтер (особа, відповідальна за витрати на протиправну діяльність та грошові надходження); адвокати (особи, які реалізують юридичне забезпечення діяльності); допоміжний персонал (лікари, хіміки, відеооператори, водії); корумповані представники влади, правоохоронних органів або працівники органів державного управління.

Ключові слова: транснаціональне організоване злочинне угруповання, кримінальні правопорушення, лідер, розслідування, слідчі (розшукові) дії, планування.

The purpose of the article is to conduct a forensic analysis of transnational organized crime groups as an element of forensic characterization. The scientific article is devoted to the study of some aspects of the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups. Based on domestic and foreign scientific literature, a forensic analysis of transnational organized criminal groups as an element of forensic characteristics was conducted. The author stated that organized groups and criminal organizations as an element of forensic characteristics are an important component for the effective investigation of individual components of illegal acts. This is explained by the fact that the study of certain features of their hierarchical structure, as well as motives and other various aspects of criminal activity, will enable law enforcement officers to effectively

carry out individual procedural actions and investigative measures. It is indicated that in cases where law enforcement officers do not reveal individual facts of criminal activity, regional organized groups turn into nationwide, and later – into transnational ones. It is noted that, taking into account the systematic analysis of transnational organized crime groups, it should be noted that they are constantly improving and go through a number of stages, among which it is necessary to distinguish such as formation and development. Based on the analysis of judicial and investigative practice and the above positions of scientists, the following typical structure of transnational organized crime groups has been determined: leader (organizer) of a transnational organized crime group; direct executors (persons who directly carry out criminal activities); guards (persons who perform security and law enforcement tasks); consultants; accountant (person responsible for the costs of illegal activities and cash receipts); lawyers (persons who implement legal support for activities); support staff (doctors, chemists, video operators, drivers); corrupt representatives of the authorities, law enforcement agencies or employees of state administration bodies.

Key words: *transnational organized criminal group, criminal offenses, leader, investigation, investigative (search) actions, planning.*

Постановка проблеми. Організовані групи та злочинні організації як елемент криміналістичної характеристики є важливою складовою для ефективного розслідування окремих складів протиправних діянь. Це пояснюється тим, що вивчення певних особливостей їх ієрархічної побудови, а також мотивів й інших різноманітних аспектів злочинної діяльності, надасть можливість працівникам правоохоронних органів ефективно здійснювати окремі процесуальні дії та розшукові заходи. В розрізі дослідження транснаціональних організованих злочинних угруповань вказана проблематика не втрачає своєї важливості, а навпаки – тільки її підвищує. Оскільки наведені злочинні утворення мають досить широкий спектр засобів для вчинення протиправних діянь та своєрідну внутрішню побудову. Тому опрацювання зазначеного питання є обов'язковим моментом для повного розкриття методики розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які присвятили свої дослідження аналізу організованих груп та злочинних організацій, слід відмітити таких як Ю. В. Александров, О. А. Антонюк, Л. І. Аркуша, С. Ю. Буждиганчук, В. М. Варцаба, А. П. Гель, С. О. Єфремов, Е. Карамучо, Ю. М. Крамаренко, М. В. Куратченко, П. Я. Мінка, К. Ю. Назаренко, Г. С. Семаков, О. С. Скок, К. О. Чаплинський, В. Г. Хашев, Т. В. Шевченко, М. Шехдула та ін. Водночас, наше дослідження характеризується комплексним підходом до опрацювання визначеної категорії в розрізі її транснаціонального характеру, а також з огляду на сучасну міжнародну практику та тенденції сьогодення.

Метою статті є здійснення криміналістичного аналізу транснаціональних організованих злочинних угруповань як елементу криміналістичної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Як вірно вказує К. О. Чаплинський, «...однією з основних ознак організованої злочинності є створення стійких суспільно-небезпечних злочинних угруповань з функціонально-ієрархічною структурою побудови. Організовані угруповання є первинною ланкою, невід'ємним структурним елементом організованої злочинності, фундаментом її подальшого розвитку та змін. Саме злочинними угрупованнями вчиняється переважна більшість злочинів різностороннього характеру» [13, с. 22]. І дійсно, якщо працівники правоохоронних органів не виявляють окремі факти злочинної діяльності, то регіональні організовані групи перетворюються на загальнодержавні, а в подальшому – і на транснаціональні.

В свою чергу, П. С. Єпринцев зауважував, що «...у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» введено в дію план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні. У таких умовах на сьогодні одним зі стратегічних пріоритетів для країни залишається запобігання кримінальним правопорушенням. Тому, враховуючи вимоги сьогодення й подальші перспективи європейської інтеграції України, формування дієвого кримінологічного механізму запобігання ОЗ має ґрунтуватись на її сучасному та глибокому науковому дослідженні й практиці діяльності органів кримінальної юстиції. Аналізу потребують не лише аспекти визначення понятійного апарату проблем створення злочинних організацій та їх кримінальної протиправної

діяльності; з'ясування факторів, що детермінують її на сучасному етапі розвитку нашої держави та суспільства, а й розроблення цілеспрямованих, дієвих заходів запобігання. Тому, беручи до уваги високу здатність ОЗ пристосовуватися до зовнішніх умов, особливо негативних, і стійкості в самозбереженні, лише її постійне наукове пізнання в динаміці може створити такий науковий базис, що відобразить її суть і особливості. Сьогодні сучасна ОЗ активно впливає на процеси державотворення, а отже, формування науково підкріплених кримінологічних основ запобігання сприятиме побудові України як правової держави. Обґрунтовано необхідність проведення комплексного кримінологічного дослідження з питань запобігання ОЗ в Україні» [7, с. 7]. Тобто автор наголошує на важливості дослідження організованої злочинності в розрізі сучасних тенденцій правового забезпечення правоохоронної діяльності.

А вже Ю. В. Александров, А. П. Гель і Г. С. Семаков відмітили, що «...стає економічно вигідним, а отже, злочинність стає елементом способу життя певної частини населення. Організована злочинність максимально використовує цю ситуацію, вбирає в себе всі інші види злочинності й реорганізує їх для одержання надприбутків. Водночас вона розширює відтворення злочинності, впливаючи на масову свідомість і поширюючи, як стверджують американські кримінологи, так звану гангстерську культуру, тобто сприйняття злочинності як нормального й неминучого явища» [1, с. 256].

Вірною вважаємо позицію Е. Карамучо та М. Шехдули, які вказали, що правам людини серйозно загрожує організована злочинність, як прямо, так і опосередковано. Адже вона загрожує життю, свободі та безпеці, а також іншим випадкам нелюдського поводження з різними особами. Також автори відмічають торгівлю людьми як одну з багатьох видів незаконної діяльності, яка безпосередньо порушує права людини, а також інші види незаконної діяльності, які обмежують права, включаючи кіберзлочинність та екологічні злочини. Підсумовуючи, дослідники зробили висновок, що злочинні організації, відповідальні за незаконні ринки, полюють на людей та ставлять їх під загрозу [14, с. 276]. Зі свого боку, О. В. Бех наголошував, що транснаціональна організована злочинність в сучасних умовах швидко адаптується до нових умов і постійно удосконалює засоби та методи злочинної діяльності, тому ефективна протидія транснаціональної організованої злочинності потребує належної державної політики та постійного удосконалення теоретичних знань та практичних навичок працівників правоохоронних органів [4, с. 203]. Як бачимо, науковці констатують досить високу проблематику в діяльності правоохоронних органів у протидії цьому негативному явищу.

Досить доречною вважаємо думку С. О. Єфремова, який визначав організовану злочинну діяльність як спільну діяльність її учасників. З огляду на вказане автор підсумував, що участь членів стійких злочинних угруповань в організованій злочинній діяльності може полягати в наступних формах: «...1) організації злочинного угруповання; 2) керівництві угрупованням чи окремим його підрозділом; 3) забезпеченні існування та функціонування самого угруповання без участі у вчиненні конкретних злочинців; 4) примусовому втягненні інших осіб до складу угруповання або до вчинення окремих злочинів; 5) участі у вчиненні в складі угруповання або в його інтересах конкретних злочинів» [8, с. 78]. Зі свого боку, інша група науковців (Ю. М. Крамаренко, О. С. Скок, Т. В. Шевченко, В. Г. Хашев) констатують те, що для розуміння явища, що аналізується, необхідно визначитися із термінологією. Як вказують зазначені дослідники, «...з огляду національного законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, вбачається відсутність єдиного визначення для поняття «організована злочинність». Інколи під нею розуміють «тривале злочинне підприємництво, яке спрямоване на отримання прибутку від незаконної діяльності, яка часто користується великим суспільним попитом. Її існування підтримується за рахунок корупції державних чиновників і використання залякування, погроз або сили для захисту своєї діяльності» [12, с. 37].

Відносно побудови злочинної організації, для початку наведемо структуру, надану С. П. Мельниченком, який в ній виокремлює наступні складові: «...1) лідер (організатор); 2) особи, що спеціалізуються на «придбанні» вогнепальної зброї, наприклад, викрадення (розбій, грабїж), купівлі на воєнізованих складах, у інших ОЗУ або у зоні АТО; 3) особи, які безпосередньо переміщують вогнепальну зброю (кур'ери – безпосередні виконавці, співвиконавці) до місця схованки або продажу (передачі); 4) особи, що здійснюють підготовку до вчинення злочину (придбання або виготовлення підготовлених документів, визначення шляхів та способів можливого переміщення вогнепальної зброї), підготовку транспортних засобів до перевезення тощо; 5) особи, що здійснюють збут вогнепальної зброї або забезпечують її зберігання (переховування)» [10, с. 82–83].

А вже окрема група науковців (П. Я. Мінка, К. О. Чаплинський) зауважували, що системний аналіз дозволяє цілісно підійти до вивчення злочинних груп, з урахуванням усіх їх складових, зовнішніх і внутрішніх факторів. Крім того, автори акцентували увагу на тому, що при цьому злочинна діяльність не є пріоритетом над кримінальними угрупованнями і не виділяє перевагу між особистісними відносинами й злочинною діяльністю групи. Як висновок, дослідники констатували, що усі вказані питання взаємопов'язані й повинні розглядатися тільки у системі, тому злочинну групу слід вважати елементом структури, а злочинну діяльність – функцією, а також вони знаходяться у постійній діалектичній єдності та протилежності [11, с. 24]. Інакше кажучи, з огляду на системний аналіз транснаціональних організованих злочинних угруповань слід вказати, що вони постійно удосконалюються та пронизують низку етапів, серед яких необхідно виокремити такі як утворення та розвиток.

Зі свого боку, Л. І. Аркуші акцентувала увагу на тому, що «...у кожній злочинній групі, яка складається з кількох десятків активних учасників, найчастіше можна виділити кілька структурних ланок різного рівня: на нижньому рівні – виконавські ланки; на середньому рівні – організаційно-контрольні ланки і групи безпеки; на верхньому рівні – керівні ланки (група лідерів, елітарна група)» [3, с. 39].

В свою чергу, на основі проведеного дослідження В. М. Варцаба виокремив наступні ознаки психологічного механізму функціонування організованих злочинних груп, як-от: «...1) ієрархічна побудова організованих угруповань; 2) певна стійкість і тривалість існування; 3) спеціалізація у спрямованості злочинного формування; 4) сувора внутрішньогрупова дисципліна; 5) існування злочинних норм і правил поведінки; 6) наявність лідера (декількох лідерів) з владними повноваженнями; 7) розподіл функціональних обов'язків серед членів групи; 8) корислива спрямованість (кримінальний бізнес) злочинної діяльності; 9) наявність системи захисту від викриття; 10) створення єдиної каси («общака»); 11) існування власної системи «заохочення» і «покарання»; 12) підтримка тих, кого притягують до кримінальної відповідальності; 13) існування системи втягування до злочинної групи; 14) використання корумпованості в органах влади і управління, а також в правоохоронних органах; 15) наявність стосунків із корумпованими особами органів влади і управління та працівниками правоохоронних органів; 16) підтримання стосунків та вирішення проблем між ОЗУ в різних регіонах країни та за її межами; 17) наявність системи проникнення у владні структури та створення механізму лобіювання власних інтересів» [6, с. 44–45].

Досить цікавою є структура організованих груп, які, на думку М. В. Куратченка вчиняють сутенерство, а саме: «...а) організатора групи (сутенер); б) осіб, які надають інтимні послуги (повії); в) осіб, які утримують місця розпусти (власники житла, адміністратори); г) допоміжний персонал (водії, охоронці); д) корумповані представники правоохоронних органів, які здійснюють прикриття злочинної діяльності» [9, с. 75].

В той же час, Є. Ю. Буждиганчук визначила такі складові досліджуваної категорії: а) організатор (лідер) групи; б) особи, які утримують місця розпусти (адміністратори місць для надання інтимних послуг); в) особи, які здійснюють пошук осіб для заняття проституцією; г) особи, які надають інтимні послуги; д) допоміжний персонал – особи, які забезпечують безпеку діяльності ОГ, отримують замовлення і розподіляють між клієнтами повій, акумулюють одержані кошти, супроводжують повій, здійснюють медичний огляд повій; е) технічний персонал – особи, які здійснюють прихований відеозапис надання інтимних послуг з метою подальшої компрометації, дискредитації або шантажування клієнтів; ж) особи, які забезпечують виїзд повій за кордон; з) особи, які здійснюють прикриття злочинної діяльності кримінального групування. Крім цього, авторка зробила висновок, що вивчення особливостей формування організованої групи та її функціонування, правильне визначення ролі її лідера та конфліктів у середині групи дозволяє прогнозувати поведінку злочинців на досудовому слідстві та вчасно запобігти можливій протидії розслідуванню сутенерства [5, с. 234]. Вважаємо вказану тезу досить вірною і в розрізі проблематики дослідження транснаціональних організованих злочинних угруповань.

Зі свого боку, О. А. Антонок на основі опрацювання судово-слідчої практики встановив типову структуру злочинного об'єднання, що вчинює кримінальні правопорушення проти громадського порядку, в яку включив наступні категорії осіб: «...1) лідер; 2) координатори (повідомляють відповідний час та місце збору груп через соцмережі (Facebook, Twiter), чати (Viber, WhatsApp, Telegram) та за допомогою мобільного зв'язку); 3) особи, відповідальні за атрибутику та інші необхідні засоби (фаєри, холодну чи вогнепальну зброю); 4) пересічні громадяни з плакатами, символікою різних партій; 5) учасники, які активно діють в масових заворушеннях (на

постійній або періодичній основі); 6) групи бойовиків (направлені на захоплення споруд, атаки на осіб, які охороняють громадський порядок); 7) особи, які викликають конфліктні ситуації; 8) відеореєстратори – особи, котрі фіксують проведення відповідної акції; 9) блогери – особи, які поширюють відеозаписи через відповідні ресурси; 10) корумповані представники влади, правоохоронних органів або працівники органів державного управління» [2, с. 161].

На основі аналізу судово-слідчої практики та наведених позицій науковців нами було визначено наступну типову структуру транснаціональних організованих злочинних угруповань:

- лідер (організатор) транснаціонального організованого злочинного угруповання;
- безпосередні виконавці (особи, які безпосередньо здійснюють злочинну діяльність);
- охоронці (особи, які виконують завдання по охороні та силовій діяльності);
- консультанти;
- бухгалтер (особа, відповідальна за витрати на протиправну діяльність та грошові надходження);
- адвокати (особи, які реалізують юридичне забезпечення діяльності);
- допоміжний персонал (лікарі, хіміки, відеооператори, водії);
- корумповані представники влади, правоохоронних органів або працівники органів державного управління.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що проблематика розслідування діяльності транснаціональної злочинності має важливе значення в діяльності правоохоронних органів окремих держав. Вказано, що у випадках, якщо працівники правоохоронних органів не виявляють окремі факти злочинної діяльності, то регіональні організовані групи перетворюються на загальнодержавні, а в подальшому – і на транснаціональні. Зауважено, що з огляду на системний аналіз транснаціональних організованих злочинних угруповань слід вказати, що вони постійно удосконалюються та пронизують низку етапів, серед яких необхідно виокремити такі як утворення та розвиток. На основі аналізу судово-слідчої практики та наведених позицій науковців визначено наступну типову структуру транснаціональних організованих злочинних угруповань, в якій найбільш важливими складовими буде лідер (організатор) транснаціонального організованого злочинного угруповання, безпосередні виконавці (особи, які безпосередньо здійснюють злочинну діяльність) та корумповані представники влади, правоохоронних органів або працівники органів державного управління.

Список використаних джерел:

1. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминологія : Курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 295 с.
2. Антонюк О. А. Наукова полеміка щодо визначення особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики правопорушень проти громадського порядку. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 156–165.
3. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ОДУВС. Одеса, 2001. 218 с.
4. Бех О. В. Сучасний стан та окремі напрями протидії транснаціональній організованій злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 6, том 1. С. 198–204.
5. Буждиганчук Є. Ю. Структура організованої групи, що вчинює сутенерство. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 233–236.
6. Варцаба В. М. розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 188 с.
7. Єспринцев П. С. Організована злочинність в Україні : феномен, детермінація, запобігання : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 560 с.
8. Єфремов С. О. Криміналізація участі в організованій злочинній діяльності. *Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей)* : Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право, 2000. 288 с.
9. Курагаченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дисер. ... канд. юр. наук. : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 219 с.

10. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : дисер. ... канд. юр. наук. : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 223 с.

11. Мінка П. Я., Чаплинський К. О. Тактика розслідування злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетровський гуманітарний університет, 2007. 221 с.

12. Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та закордонном : монографія / Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Т. В. Шевченко, Хашев В. Г. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с.

13. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями : монограф. Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004. 223 с.

14. Shehdula, Mirseda, and Karamuço, Ervin The Characteristics of Transnational Organized Crime and the Factors Which Have Contributed to its Development. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2024. № 4. Vol. 13. Pp. 273–281.